โลก – เหนือโลก

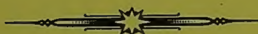
พระธรรมเทศนา

ของ

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน)

แสดงในวันอุโบสถ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๗

ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร

มูลนิธิส่งเสริมการปฏิบัติสมาธิทางพุทธศาสนา

โลก — เหนือโลก

พระธรรมเทศนา

ของ

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน)

แสดงในวันอุโบสถ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๗

ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร

มูลนิธิส่งเสริมการปฏิบัติสมาธิทางพุทธศาสนา

คำนำ

ตามหลักพระพุทธศาสนา การให้ธรรมเป็นการบริจาคที่มีอานิสงส์ประเสริฐสุด มูลนิธิส่งเสริมการปฏิบัติสมาธิทางพุทธศาสนาจึงได้จัดพิมพ์พระธรรมคำสอนของสมเด็จ-พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเผยแพร่แก่ท่านพุทธศาสนิกชนในวาระสำคัญ ๆ ตลอดมา ฉะนั้น ในโอกาสที่วันสงกรานต์ซึ่งถือกันมาแต่โบราณว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ของคนไทย เวียนมาถึงในปี ๒๕๒๗ นี้ มูลนิธิจึงได้พิมพ์พระธรรมเทศนาของท่านเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร องค์ประธานของมูลนิธิ เรื่อง **โลก—เหนือโลก** เพื่อเป็นธรรมบรรณาการแด่ท่านผู้ใฝ่การประพฤติปฏิบัติธรรม จักได้นำสาระสูงค่าของพระธรรมเทศนานี้ไปขัดเกลาจิตของตน ให้บังเกิดความสงบสุขและความพ้นทุกข์อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

มูลนิธิส่งเสริมการปฏิบัติสมาธิทางพุทธศาสนา
ตึกตำหนักล่าง วัดบวรนิเวศวิหาร

เมษายน ๒๕๒๗

โลก-เหนือโลก

บัดนี้ จักแสดงศาสนธรรม ธรรมคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรม ตามสมควรแก่วันธรรมสวนะคือวันเป็นที่ฟังธรรมอันเวียนมาถึงเข้า

ศาสนธรรม ธรรมคือคำสั่งสอนนั้น ก็เป็นสัตถุศาสน์ คือเป็นคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา ผู้ทรงมีพระมหากรุณาแผ่ไปในสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้า และได้ทรงแสดงสั่งสอนเพื่อให้เวไนยนิกร คือหมู่แห่งชนที่เป็นเวไนยหรือเวเนยยะ คือพึงแนะนำได้ ได้ประสบสุขประโยชน์หรือพ้นจากทุกข์ได้ ตามควรแก่ภูมิธรรมปฏิบัติของตน

อันผลของการปฏิบัตินั้นย่อมบังเกิดมีขึ้นทันที ในเมื่อได้ปฏิบัติ แต่ว่าผลบางอย่างนั้นเป็นผลที่ยังไม่ปรากฏชัด ทำให้บุคคลผู้ที่ได้รับยังมองไม่เห็นถนัดเพราะเหตุหลายประการ แต่ก็สามารถที่จะกระทำให้แจ้งได้ คือเมื่อตั้งใจกำหนดดูโดยเหตุผลก็จะมองเห็นได้ และผลที่ปรากฏเป็นความตัดกิเลสได้บางส่วนบ้าง ได้สิ้นเชิงบ้าง ก็เป็นสิ่งที่ปรากฏแก่ผู้ได้รับ ที่ตัดกิเลสได้เด็ดขาดก็เป็นอริยผล ซึ่งจะบังเกิดขึ้นด้วยอำนาจของการปฏิบัติที่เป็นอริยมรรค ตัดกิเลสได้ ดั่งนี้ผู้ได้ผู้ถึงก็ย่อมจะรู้ได้ด้วยตนเอง ผลทั้งปวงนั้นย่อมมีแก่ผู้ปฏิบัติตั้งแต่เมื่อได้ปฏิบัติดังที่

ได้กล่าวมาแล้ว ตลอดจนถึงเป็นอริยผลซึ่งได้มาด้วยอริยมรรค อริยผลอริยมรรคนี้เล่า ก็ได้มาด้วยการปฏิบัติและผลของการปฏิบัติ ตั้งแต่ในเบื้องต้นโดยลำดับขึ้นไป ดั่งที่ทุกคนได้ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน ก็เป็นมรรคเป็นผลในปัจจุบันของตน ๆ แต่ก็เป็นมรรคเป็นผลที่เป็นโลกิยะหรือเป็นของปุถุชนของสามัญชนยังไม่เป็นอริยะ แต่แม้เช่นนั้นก็เป็นมรรคเป็นผลตั้งแต่เบื้องต้นขึ้นมาโดยลำดับ ก็เพราะมรรคผลที่เป็นเบื้องต้นขึ้นมาโดยลำดับดั่งนี้ จึงส่งขึ้นไปจนถึงอริยมรรคอริยผลที่เป็นโลกุตตระ อยู่เหนือโลก เพราะฉะนั้น แม้ที่เรียกว่าโลก ๆ นี้ ก็มีความหมายทั้งที่เป็นส่วนหยาบและทั้งที่เป็นส่วนละเอียด และเมื่อพูดถึงโลก ๆ ก็ย่อมไม่พ้นไปจากสัตวโลก คือหมู่สัตว์ที่อาศัยอยู่ในโลก อันได้ทั้งมนุษย์เดียรัจฉาน ตลอดจนถึงเทพดามารพรหมทั้งหลาย ตลอดจนถึงสัตว์นรกจกเปรตทั้งหลาย ก็เรียกว่าเป็นสัตวโลกด้วยกันทั้งนั้น แต่ว่าเป็นโลกที่หยาบและเป็นโลกที่ละเอียดตามลำดับขึ้นไป หรือว่าเป็นโลกที่เป็นชั้นต่ำหรือโลกที่เป็นชั้นสูงโดยลำดับขึ้นไป

โลกที่เป็นอย่างหยาบหรือเป็นชั้นต่ำมากนั้น ก็ได้แก่โลกอบายภูมิทั้ง ๔ นรก เดียรัจฉาน เปรตวิสัยหรือวิสัยของเปรตและอสุรกายคือบรรดาพวกผีทั้งหลายที่มีกายไม่ปรากฏ อบายภูมิทั้ง ๔ นี้เป็นโลกอย่างหยาบหรือเป็นโลกอย่างที่เป็นชั้นต่ำ มาถึงที่เป็นโลกมนุษย์ก็นับว่าเป็นโลกที่เป็นชั้นกลาง นับเข้าในสุคติภพคือภพที่เป็นสุคติที่ไปดี ละเอียดขึ้นไปก็เป็นเทวโลก

พรหมโลกอันนับว่าเป็นโลกอย่างสูงหรือที่เป็นอย่างละเอียด เป็นสุคติภพ ภพที่เป็นสุคติ เพราะฉะนั้น จึงจะต้องผ่านโลกเหล่านี้ขึ้นไปโดยลำดับ ทางกายบ้างทางจิตใจบ้าง ทางกายนั้นก็คือเมื่อผ่านจากอบายภูมิมาก็เป็นมนุษย์เป็นกายเนื้อ แล้วก็เป็นเทวโลกพรหมโลกเป็นกายทิพย์ ในส่วนจิตใจนั้นเล่า ก็ผ่านจากขั้นต่ำขึ้นมาหาขั้นสูงโดยลำดับ

จะพึงกล่าวได้ว่า แม้ในกายมนุษย์นี้เอง คือบุคคลที่เกิดมาเป็นมนุษย์ มีกายเป็นมนุษย์ แต่ว่าจิตใจนั้นก็เป็นไปได้หลายระดับ มีจิตใจเป็นเหมือนอย่างสัตว์นรก รุ่มร้อนอยู่ด้วยอำนาจกิเลสอย่างหยาบ เพราะอำนาจของโลภโกรธหลงหรือราคะโทสะโมหะครอบงำอยู่ ทำให้เดือดร้อนอยู่ตลอดเวลาด้วยอำนาจของบรรดากิเลสทั้งหลายที่รุนแรง ดั่งนี้ก็เป็นดังจำพวกที่เรียกว่ามนุสสเนรยิโก มนุษย์นรก หรือมีจิตใจปราศจากความละอายเกรงกลัว จัดเข้าในจำพวกที่เรียกว่ามนุสสติรัจฉาโน มนุษย์เดียรัจฉาน หรือที่มีจิตใจเหมือนอย่างเปรตที่หิวระหายอยู่อย่างไม่มีอิ่มไม่มีพอ ตรงกับคำว่ามนุสสเปโต มนุษย์เปรต หรือว่ามีจิตใจอย่างอสุรกาย ชอบแอบซ่อนประพฤติความชั่วไม่ให้ปรากฏตัว ดังจำพวกที่แอบซ่อนตัวหลบตัวเข้าไปกระทำโจรกรรมต่าง ๆ ก็เป็นพวกมนุสสอสุรกาโย มนุษย์อสุรกาย มีกายไม่กล้าปรากฏเหมือนอย่างพวกผีต่าง ๆ ก็กายมนุษย์นั่นแหละก็เป็นไปได้ดั่งนี้ ก็เพราะมีจิตใจประกอบด้วยกิเลส

ทั้งหลายอย่างแรง จึงมีโมหะกำบังใจเพราะโลภจัดโกรธจัด หลงจัด จึงปฏิบัติตนไปตามอำนาจของจิตใจที่เหมือนอย่างสัตว์นรก สัตว์เดียรัจฉานเหมือนอย่างเปรตอย่างอสุรกาย ดังที่เรียกว่าเป็นจำพวกอันธพาล อันธ ก็แปลว่าบอด พาล ก็แปลว่าโง่ว่าเขลา เป็นผู้เขลาเหมือนอย่างเป็นผู้บอด ดังนี้ก็เป็นจำพวกที่กล่าวได้ว่า เป็นอทัมมปุริสะ คือเป็นคนที่ฝึกไม่ได้ หรืออเวไนย คือเป็นผู้ที่แนะนำไม่ได้ แม้พระพุทธเจ้าก็โปรดไม่ได้ พระพุทธเจ้านั้นจะโปรดก็จำเพาะบุคคลที่จะพึงฝึกได้ อันเรียกว่า ปุริสทัมมะคนที่ฝึกได้ หรือเป็นเวเนยยะ บุคคลที่แนะนำได้สั่งสอนได้ดังนี้ นี้จึงนับว่าเป็นโลกที่ต่ำทราม เป็นอบายเป็นทุคติเป็นวินิบาต อบายก็คือว่าไร้ความเจริญ ทุคติก็คือว่าคติที่ชั่วไม่ดี วินิบาตก็คือว่าตกต่ำ

โลกที่สูงขึ้นมานั้น ก็คือมีจิตใจประกอบด้วยหิริโอตตัปปะ ความละอายความเกรงกลัว มีศีลมีธรรมตามสมควรแก่อัตภาพ ก็เป็นมนุสสมนุสโส เป็นมนุษย์ที่มีใจเป็นมนุษย์คือมีใจสูง ตั้งอยู่ในศีลในธรรม มีหิริโอตตัปปะตามสมควร ก็นับว่าเป็นโลกที่สูงขึ้นมา นับเข้าในเขตสุคติคือคติที่ดี สูงขึ้นไปกว่านั้นก็คือ เกิดมาเป็นมนุษย์นี่แหละแต่ว่ามีใจเป็นเทพเป็นเทวดา ประกอบด้วยหิริโอตตัปปะ ความละอายความเกรงกลัวต่อความชั่ว ปฏิบัติตนอยู่ในธรรมอันขาวสะอาด มีศีล ๕ เป็นต้น เป็นผู้สงบ เป็นสัตบุรุษ คือคนดี ก็เป็นมนุษย์ที่มีใจเป็นเทพหรือเป็นเทวดา อันเรียก

ว่ามนุสสเทโว เป็นมนุษย์เทพ ก็นับว่าเป็นโลกที่สูงขึ้นมา สูงขึ้นไปกว่านี้ก็คือมีร่างกายเป็นมนุษย์ มาปฏิบัติตนอยู่ในธรรมปฏิบัติที่สูงขึ้นไป ได้สมาธิจิตจนถึงเป็นอัปปนาสมาธิ สมาธิที่แนบแน่น เป็นรูปฌานอรูปฌาน ก็เป็นมนุษย์ที่มีใจเป็นพรหม อีกอย่างหนึ่งประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม คือ เมตตา กรุณามุทิตาอุเบกขา หรืออาศัยพรหมวิหารธรรมนี้อบรมจิตจนบรรลุถึงสมาธิ เป็นเมตตาเจโตวิมุตติ ใจพ้นได้ด้วยอำนาจของเมตตาเป็นต้น ก็เป็นมนุสสพรหโมมนุษย์พรหม คือมีใจเป็นพรหม ก็เป็นอันว่าเป็นโลกที่สูง แม้จะเป็นโลกิยะเกี่ยวอยู่กับโลกแต่ว่าเป็นโลกที่สูง ใจที่เป็นมนุษย์ใจที่เป็นเทพใจที่เป็นพรหมเป็นใจสุคติทั้งนั้น และโลกก็เป็นโลกที่เป็นสุคติทั้งนั้น เป็นโลกฝ่ายดีที่สูงขึ้นโดยลำดับ และเมื่อใจเป็นมนุษย์ใจเป็นเทพใจเป็นพรหมดังนี้ ก็เป็นอันว่าสุดโลก เมื่อปฏิบัติยิ่งขึ้นไปก็จะมีใจเป็นอริยะ เป็นโลกุตตระคือพ้นโลกเหนือโลก อันหมายความว่าไม่เกาะเกี่ยวยึดถืออยู่ในโลก เมื่อยังเกาะเกี่ยวยึดถือก็เป็นโลกิยะ คือยังเกี่ยวกับโลก เมื่อไม่เกี่ยวเกาะยึดถือคือปล่อยได้ ก็เป็นโลกุตตระคือพ้นโลกหรือเหนือโลก

อันโลกิยะหรือโลกุตตระนี้ ก็ปรากฏอยู่ที่จิตใจนี้เองมิใช่ที่อื่น เมื่อจิตใจนี้ยังเกี่ยวอยู่กับโลกยังยึดถืออยู่ก็เป็นโลกิยะ เมื่อจิตใจนี้ปล่อยวางได้ไม่ยึดถือก็เป็นโลกุตตระ เหนือโลกพ้นโลก ยึดโลกอยู่ก็เป็นโลกิยะ ปล่อยยึดโลกก็เป็นโลกุตตระ ในฝ่ายที่

เป็นโลกิยะคือยังยึดโลกอยู่นี้ก็ยึดอย่างหยาบจนถึงอย่างละเอียดขึ้นมาโดยลำดับ เมื่อยังอยู่ในอบาย คือยังมีจิตใจเป็นอบายก็ยึดอบาย ยึดกิเลสไม่ปล่อยกิเลสอย่างหยาบ ยึดบาปอกุศลทุจริตต่าง ๆ ไม่ปล่อยบาปอกุศลทุจริตต่าง ๆ ดั่งนี้คือใจอบาย มาถึงใจมนุษย์ก็เป็นอันว่าปล่อยจากอบาย มายึดมนุษยสมบัติต่าง ๆ เพราะฉะนั้น ก็เป็นอันว่าเป็นโลกุตตระในขั้นที่ว่าปล่อยโลกอบาย แต่มาเป็นโลกิยะในขั้นที่ว่ายึดมนุษยสมบัติต่าง ๆ มาถึงใจเทพก็ปล่อยมนุษยสมบัติ แต่มายึดทิพยสมบัติ ก็เป็นอันว่าเป็นโลกุตตระในขั้นมนุษยสมบัติ แต่ยังมายึดทิพยสมบัติ ก็ยังเป็นโลกิยะในขั้นนี้ มาถึงใจพรหมก็ปล่อยทิพยสมบัติ แต่ยังมายึดพรหมสมบัติ เช่นมายึดในรูปอรูปสมาบัติ ติดอยู่ในสมาธิอย่างสูง ก็เป็นอันว่าเป็นโลกุตตระในขั้นทิพยสมบัติไม่ต้องการ แต่ยังมายึดอยู่ในขั้นพรหมสมบัติ คือรูปอรูปสมาบัติที่เป็นสมาธิอย่างสูง คราวนี้ใจที่สูงขึ้นไปกว่านั้น คือที่เป็นใจอริยะ ก็ปล่อยวางเบื้องล่างทั้งหมด คือว่าพ้นจากโลกส่วนที่เป็นอบาย เป็นมนุษย์เป็นเทพเป็นพรหมทั้งหมด ตามกำลังของมรรคผลอริยมรรคอริยผลที่ละสังโยชน์ได้ ละได้เท่าใดก็เป็นโลกุตตระเท่านั้น ส่วนที่ยังละไม่ได้ก็เป็นโลกิยะ จนละสังโยชน์ได้หมด ก็เป็นอันว่าละโลกิยะได้หมด เป็นโลกุตตระคือว่าเหนือโลกพ้นโลกได้หมด เพราะว่าปล่อยวางได้ทั้งหมดไม่ยึดถืออะไร และเมื่อละได้ทั้งหมดก็เป็นมนุสสวิสุทโธ มนุษย์ที่บริสุทธิ์

อย่างยิ่ง บริสุทธิ์หมดจดทั้งหมด ดั่งนี้คือมนุสสอริโย มนุษย์ที่มีใจเป็นอริยะ

เพราะฉะนั้น เกิดมาเป็นมนุษย์นี้เองจึงมีจิตใจที่เข้าถึงทุกภพทุกภูมิ เป็นอบายก็ได้ เป็นมนุษย์ก็ได้ เป็นเทพก็ได้ เป็นพรหมก็ได้ เป็นอริยะก็ได้ และก็เป็นได้ในปัจจุบันนี้เองตามสมควรแก่การปฏิบัติ เมื่อมาปฏิบัติอยู่ในทางแหงอกุศลอันมิใช่มรรคทางแห่งการพ้นทุกข์โดยส่วนเดียว ก็เป็นมนุษย์อบาย เป็นมนุษย์นรก มนุษย์เดียรัจฉาน มนุษย์เปรต มนุษย์อสุรกาย แต เมื่อมาปฏิบัติในทางของกุศลน้อยหรือมากขึ้นโดยลำดับ ก็เลื่อนชั้นขึ้นเป็นมนุษย์มนุษย์ มนุษย์เทพ มนุษย์พรหม ก็เป็นอันว่าสุดโลก เมื่อละได้คือปล่อยความยึดถือได้ก็เป็นมนุษย์อริยะ ก็เป็นโลกุตตระขึ้นไปโดยลำดับ จนถึงละวางได้หมด ตัดสังโยชน์ได้หมด ก็เป็นมนุสสวิสุทโธ มนุษย์ที่บริสุทธิ์ในที่สุดดังที่กล่าวมาแล้ว ก็เป็นอันว่าได้ปฏิบัติในทางของกุศล ที่เป็นกุศลกรรมบถ ทางของกุศลตั้งแต่เบื้องต้นขึ้นมาจนถึงที่สุด นี้เอง เป็นมรรคคือทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้ ดังที่ยกเป็นหัวข้อ ณ เบื้องต้นว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเป็นผู้ตื่น ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติ ความระลึกได้ สัมปชัญญะ ความรู้ตัว มีจิตใจตั้งมั่นเป็นสมาธิ มีความบันเทิง มีความผ่องใส มีปกติเห็นแจ้งในกุศลธรรมทั้งหลาย ในกาลเวลานั้น ๆ ตามสมควรแก่กาลเวลานั้น ๆ ดั่งนี้ ข้อปฏิบัติเหล่านี้เป็นข้อปฏิบัติที่จะส่งตนให้

พ้นจากโลกที่ชั่วโลกที่ต่ำโลกที่ทราม สู่โลกที่ดีโดยลำดับจนถึงสุดโลกพ้นโลก คือปล่อยวางความยึดถือไปได้โดยลำดับจนถึงที่สุด ความเป็นผู้ตื่นนั้น ก็คือปฏิบัติเป็นผู้ที่ตื่นอยู่ในการปฏิบัติธรรม ไม่เห็นแก่หลับแก่นอนมากนัก จนถึงให้ตื่นอยู่เสมอ เมื่อได้เวลาที่ควรจะหลับนอนก็หลับนอน แต่เวลาที่ปฏิบัตินั้นก็นั่งบ้างเดินบ้าง ไม่ให้ความง่วงเข้ามาครอบงำ ฟังธรรมก็บังคับใจอย่าให้ง่วง คอยระวังใจอย่าให้ง่วง ขณะทำสมาธิก็ระวังใจอย่าให้ง่วง ทำการงานอะไรก็ระวังใจอย่าให้ง่วง ให้มีใจตื่นอยู่สว่างอยู่เสมอ ดั่งนี้เป็นข้อสำคัญประการแรก และเมื่อระมัดระวังไม่ให้มีถีนมิทธะ ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มครอบงำ มีใจสว่างอยู่ได้ดั่งนี้ ก็สามารถจะทำสติได้ ก็ให้ปฏิบัติทำสติ พร้อมกับสัมปชานะคือความรู้ตัว ทำสติสัมปชานะหรือสัมปชัญญะคือความรู้ตัวในกายเวทนาจิตธรรม ซึ่งตั้งขึ้นเป็นข้อปฏิบัติ ทำจิตให้ได้สมาธิ คือให้ตั้งมั่นอยู่ไม่ให้เลื่อนลอยไป ให้สงบอยู่ในภายใน จนถึงให้มีความบันเทิงมีความผ่องใสที่ใจ เมื่อเป็นดั่งนี้แล้ว ก็ปฏิบัติพิจารณาให้เห็นแจ้งในกุศลธรรมทั้งหลายตามความเป็นจริงในกาลเวลานั้น ๆ ตามสมควรแก่กาลเวลานั้น ๆ การปฏิบัติดั่งนี้เป็นการปฏิบัติอันเป็นหลักสำคัญของผู้ปฏิบัติธรรม เป็นการปฏิบัติเข้าทางอันนับว่าเป็นมรรค อันจะทำให้บังเกิดผลของการปฏิบัติขึ้นทันที ยกภูมิชั้นของตนให้สูงขึ้นไปโดยลำดับ จากความเป็นมนุษย์ใจอบาย มาเป็นมนุษย์ใจมนุษย์ใจเทพใจพรหม จนถึง

ใจอริยะ เป็นโลกิยะเป็นโลกุตตระมาโดยลำดับ บรรลุถึงความพ้นทุกข์มาโดยลำดับแล

แสดงในวันอุโบสถ ๓ มกราคม ๒๕๒๗
ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร

ห้างหุ้นส่วนจำกัด
โรงพิมพ์ ชวนพิมพ์

469 ถนนพระสุเมรุ แขวงบวรนิเวศน์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ
นายชวน ศรสงคราม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. 2527 โทร. 2822114, 2810541